

Sosiaalinen tutkimustoiminta Alkossa ennen Alkoholitutkimussäätiötä

Erkki J. Immonen

Omakohhtaisia merkintöjä

Sosiaalinen tutkimustoiminta Alkon piirissä alkoi ilmeisesti vasta 1936, jolloin Alkoholiliikkeen Aikauskirjaa — jonka nimeksi myöhemmin tuli Alkoholipolitiikka — alettiin julkaista. Lehden yhdeksi tehtäväksi otettiin alusta pitäen ”niiden probleemien ja monien erikoiskysymysten käsittely, jotka asianomaisia kohtaavat väkijuomalain toimeenpanossa” (Alkoholiliikkeen Aikauskirja 1936).

Alkon johdon sekä raittiusväen edustajien yhteistyönä ilmestyi vuonna 1938 kokoomateos Alkoholikysymys, jossa alkoholiongelmaa valaistiin osittain selostuksin, osittain erikoistutkimuksin. Alkon tutkijavoimia teoksessa edustivat Eemil Hynninen, Matti Leppo, Arvo Linturi ja Roope Tuhti. Viimeksi mainitun tarkastelu Alkoholijuomien kulutus eri maissa kelpaa vielä nykyisinkin perustaksi alkoholin kulutuksen kansainvälisiä trendejä laskettaessa. Myös Eemil Hynninen liikkui kansainvälisissä kysymyksissä tarkastellessaan ”hyöty- ja etunäkökohtia alkoholiliikkeessä”. Molemmilla katsauksilla on merkitystä vielä nykyäänkin.

Sotavuodet merkitsivät taantumista. Vuonna 1938 asetetun Alkoholikomitean mietintö ilmestyi vasta 1946. Komitean mietinnön liitteenä ilmestyi Alkon toimesta tehty Ravintolatutkimus vuonna 1938. Vuosien 1945 ja 1946 vaihteessa ilmestyi myös ensimmäinen tarkasteluni Suomen kieltolaista suoritetusta kansanäänestyksestä (Immonen 1945).

Vuodet 1946—1947

Alkon piirissä laadittiin 1946—47 useita tutkimuksen luonteisia raportteja. Näillä ra-

porteilla oli merkitystä Alkolle käytännöllisten toimenpiteiden pohjana. Pekka Kuusen raporteista mainittakoon tutkimus ostajaintarkkailujärjestelmän vaikutuksista (Kuusi 1947 a) sekä laaja katsaus alkoholin kulutuksen kehitykseen 1800-luvulta lähtien (Kuusi 1947 b). Vilho Harvola kiinnitti huomiota naisten ja nuorison juopottelun lisääntymiseen (Harvola 1946 ja 1947). Omasta puolestani taas — toimiessani apulaistoimistopäällikkönä Ravintolatoimistossa — tein kartoituksen yleisimmistä ja vakavimmista epäkohdista anniskeluravintoloissa (Immonen 1947). Sekä tällä että siihen liittyvällä julkaisemattomalla tutkimusyritykselläni oli käytännöllistä merkitystä. Pistokokein voin osoittaa, että ns. anniskelun enimmäismääriä, 20 cl väkeviä, yleisesti ja ylenmääräisesti rikottiin. Tämä tulos osaltaan johti enimmäismääristä luopumiseen.

Ravintoloissa oli tuolloin ns. enimmäismäärät: väkeviä juomia 20 cl tai väkeviä viinejä ja mietoja viinakkeita enintään 30 cl asiakasta kohden. Näitä enimmäismääriä ei kuitenkaan noudatettu, laskuihin merkittiin asiakasluku vain paljon todellista suuremmaksi. Sain tehtäväksi selvittää enimmäismäärien noudattamista. Ravintola X tarjosi erinomaisen tilaisuuden, se oli auki vain iltatunteina. Istuin vaimoni kanssa X:ssä seitsemänä iltana ja laskimme asiakkaiden tarkan määrän (minua ei tunnettu Alkon mieheksi). Seuraavana päivänä Alkon tarkastajat ottivat laskut; niissä oli asiakasluvut merkitty lähes kaksinkertaisiksi, valehtelukerroin vaihteli eri iltoina 1,50:stä 1,87:ään. Eräänä iltana oli — enimmäismääristä huolimatta — anniskeltu henkeä kohden 38 cl väkeviä ja 1 cl viiniä. Yleensä keskimäärä pysyi kuitenkin noin 25 cl:n korvilla, mikä ei kyllä merkitse, etteikö yksityisten asiakkaiden kohdalla olisi päästy kaksinkertaisiinkin annok-

siin. Asiakaslukuun sisältyi henkilöitä, jotka eivät nauttineet alkoholijuomia (mm. minä vaimoni kanssa) tai jotka nauttivat niitä vähän. X edusti kuitenkin ravintoloiden silloista parhaimmista, joissakin ravintoloissa ei henkilölukuja merkitty laskuihin ollenkaan.

Tanssin vaikutusta anniskelun määrään ja ravintolaelämään tutkittaessa ei voitu todeta eroja asiakasta kohden anniskeltujen alkoholijuomien määrissä tanssi-iltojen ja tanssittomien iltojen välillä (Immonen 1948 b). Tanssi-iltoina ravintoloissa oli kuitenkin yleensä enemmän väkeä, joten anniskelun kokonaisuusmäärä oli silloin suurempi.

Parhaiten anniskelukysymyksiä koskevista katsauksistani onnistui ehkä selvitys rukouslaurantaina tapahtuvasta anniskelusta (Immonen 1948 a). Tutkimus osoitti, ettei anniskelu rukouslaurantaina ollut suurempi kuin muina lauantapäivinä, kuten oli väitetty, vaan viidennestä pienempi. Tutkimus varmisti käsitystä tanssin ja musiikin merkityksestä hokuttimena anniskelutoiminnassa.

Ravintolatoimen johtajana oli eversti Toivo Veistaro, mies joka vaati sotilaallista kuria, nopeutta — puhelimeen oli vastattava ensimmäisellä pirahduksella, asiapaperit oli löydettävä hetkessä. Samaa stressaavaa tyyliä hän sovelsi tutkimuksiinkin. Sain varsinaisen toimeni ohella tehtäväkseni tutkia anniskelua rukouslaurantaisin (eduskunnassa oli esitetty vaatimuksia anniskelun kieltämiseksi rukouslaurantaina). Veistaro sanoi esimieheni Eero Mannerin läsnäollessa: ”Aikaa on sitten kaksi kuukautta ja tutkimuksen on oltava valmis.”

Vuonna 1951 suoritin uuden rukouslaurantaita koskevan tarkastelun. Se vahvisti aikaisemman raportin paikkansapitävyyden; se toi kuitenkin esiin joitakin lisäpiirteitä. Voin todeta, että ravintoloissa ruokamyynä väheni enemmän kuin anniskelu. Ehkä rukouslaurantaissa oli sittenkin jotakin epätervettä.

Vuoden 1946 lokakuussa Alko rahoitti Pekka Kuusen inspiroiman ja suunnitteleman gallup-tutkimuksen, jonka tulokset Kuusi sittemmin julkisti kirjassa Suomen viinapulma (Kuusi 1948). Sen yhtenä erikoisuutena — silloisessa tutkimuksessa — oli alkoholijuomien nauttimistiheyden laskeminen ”milloin viimeksi”-kysymysten pohjalta. Käytännön alkoholipolitiikalle teos oli käsikirja. Tutkimuksesta kävi selville kansan osto- ja juo-

mistavat sekä alkoholipoliittiset mielipiteet. Se antoi viitteitä Alkon hintapolitiikalle sekä ennen kaikkea ostajaintarkkailulle; painopiste juomistapojen ohjauksessa siirtyi nuorten ikäluokkien puolelle, mm. jokaiselle nuorelle myymälätodistuksen saajalle pidettiin puhuttelu alkoholijuomien käyttöön liittyvistä vaaroista.

Alkoholipoliittisen tutkimuksen hoitaja

Olin jo vuonna 1946 sopinut lisensiaattityöstäni aiheena Alkoholipolitiikka ja lehdistö ja olin tästä aiheesta kirjoittanut pari artikkelia. Pekka Kuusen inspiroimana laadin 1947 muistion sosiaalisesta tutkimustoiminnasta Alkon piirissä. Muistiossa ehdotettiin tutkijan palkkaamista ja esitettiin 39 tutkittavaa kysymystä. Tutkimukselle ei asetettu niinkään tieteellisiä kuin käytännöllisiä tavoitteita: sen piti olla hyödyksi alkoholipoliittisten toimenpiteiden soveltamisessa käytäntöön ja suunnittelussa. Välittömästi muistion laatimisen jälkeen sain nimityksen ”alkoholipoliittisen tutkimuksen hoitajaksi”.

Sosiaalinen alkoholitutkimus Alkossa oli joutunut uuteen vaiheeseen. Nykyiseen alkoholitutkimukseen verrattuna tuo tutkimus oli epäteoreettista ja lyhytjännitteistä. Se sai lähtökohtansa käytännön tarpeista. Kun jokin kysymys heräsi käytännön alkoholipolitiikassa, se oli tutkittava, joskus oli ”tutkimiseen” aikaa pari viikkoa. Veistaronsa pääjohtajakaudella ei olisi ymmärretty, että pelkästään tutkimusaineiston keräys veisi vuosia. Tutkimus suoritettiin yhden miehen soolotyönä muiden tehtävien ohessa, haastattelijaryhmien käyttäminen ei tullut kysymykseenkään. Sitä paitsi yhteiskuntatieteelliset tutkimusmenetelmätkin olivat tällöin vielä lapsenkengissä. Gallup-tutkimuskin kotiutui maahamme vasta näihin aikoihin.

Vuonna 1947 laatimassani tutkimusmuistiossa oli pitkä lista tutkittavia kysymyksiä. Käytännön tutkimustyössä ei edetty minkään suunnitelman mukaisesti. Ajankohtaisia käytännön kysymyksiä riitti niin paljon, että teoreettisempiin aiheisiin ei jäänyt aikaa. Ulkomaista alkoholitutkimusta koskevaa kirjallisuutta hankittiin kuitenkin ja se osittain korvasi alkoholiteoreettisen tutkimuksen puutteen maassamme. Uusiin teorioihin tutustuttiin sekä Alkon koulutuskursseilla että Alkoholiliikkeen Aikakauskirjan palstoilla.

Vuodesta 1949 tehtäviini kuului tutkimustöiden ohella Alkoholiliikkeen Aikakauskir-

jan toimittaminen sekä Alkon Yleiskirjaston hoito, lisäksi vielä koulutustehtäviä. Vuonna 1950 sain Touko Markkasesta apulaisen alkoholitutkimuksen seuraamiseen sekä Yleiskirjaston kehittämistyöhön. Markkasesta kehittyi sittemmin kansainvälisesti tunnustettu alkoholitutkija ja faktorianalyytikko. Näihin aikoihin hän esiintyi lähinnä AA-liikkeen ja alkoholistien jälkihoidon esitaistelijana.

Hintapolitiikasta ja ostajaintarkkailusta

Uudessa tehtävässäni tutkin alkoholijuomien hintapolitiikkaa menetelmillä, jotka silloin olivat mahdollisia mutta jotka nykyisen ekonometrikon mielestä ovat alkeellisia (Immonen 1948 c). Hintatarkasteluni osoittivat kuitenkin, että varsin vaatimattomatkin hintajärjestelyt saavat aikaan tuntuvia muutoksia eri juomaryhmien kulutussuhteissa.

Ostajaintarkkailu antoi ”tutkimuksen hoitajalle” paljon pohdittavaa (Immonen 1949 a). Myyntikieltojen ja juopumuspidätyksien suhdetta selvittävä tutkimus käsitti tietoja 1 782 juopottelun vuoksi myyntikieltoon joutuneesta helsinkiläisestä (näistä 298 naisia). Vielä nytkin on hyödyllistä tietää, että näistä väärinkäyttäjiksi leimatuista 30 % oli sellaisia, joilla ei ollut yhtään juopumuspidätystä edellisen vuoden aikana, 26 % oli yhden juopumuspidätyksen, 22 % kahden juopumuspidätyksen ja 22 % oli kolmen tai useamman juopumuspidätyksen kansalaisia. Tarkastelu osoitti, että juopumuspidätykset kasaantuivat myyntikiellon edelle, mikä onkin loogista — myyntikielto oli usein seuraus juopumuspidätyksistä. Tutkimuksesta ilmeni myös, että ensimmäisen myyntikiellon jälkeen 44 % sai välittömästi toisen myyntikiellon ja 21 % jäi ns. passiivisiksi myyntikieltolaisiksi (eivät aneetkaan myymälätodistusta).

Alkon sosiaalijohtaja varatuomari Arvo Linturi — ostajaintarkkailun isä — otti minut ennen tutkimusta puhutteluun. Hän sanoi: ”Tutkimuksen on sitten oltava ostajaintarkkailulle edullinen.” Hie-man kiinalainen tilanne tutkijalle, tutkimuksen tulos annettiin etukäteen. Onneksi juopumuspidätyksien laskenta osoitti, että juopumuspidätyksiä oli enemmän ennen myyntikieltoa kuin sen jälkeen. En kuitenkaan uskaltanut hiiskua, että mahdollisesti juopumuspidätysten kasauma oli suuri ennen myyntikieltoa sen vuoksi, että

myyntikielto usein annettiin seurauksena juopumuspidätyksistä. Tuon tarkasteluni merkitys ei ehkä ollut niinkään myyntikieltojen ja juopumuspidätysten suhteessa; sen tärkein merkitys oli siinä, että se osoitti, että myyntikiellon jälkeen suuri osa ei enää palannut Alkon asiakkaiksi, vaan jäi ns. passiivisiksi myyntikieltolaisiksi — jopa korvikeaineiden käyttäjiksi.

Ostajaintarkkailua sivusivat myös katsaukset väkevien viinien myymälätodistuksesta vapauttamisen vaikutuksista (Immonen 1952 b). Tarkastelut osoittivat mm., että viinien vapauttaminen lisäsi Alkon asiakasmäärää viidenneksellä. Varsinkin ns. passiiviset myyntikieltolaiset siirtyivät viiniasiakkaiksi. Helsingissä tehtiin ns. viinijuopoista tutkimus, jossa tarkasteltiin sosiaalista koostumusta ja asuinpaikkaa. Aineistossa (500 henkilöä) oli asunnottomien osuus suhteettoman suuri: 28 % pommisuoja-asukkeja. Kolme neljännes-tä viinijuopoista oli sosiaaliviranomaisten toimenpiteiden kohteena (Immonen 1954 b). Eräässä toisessakin ostajaintarkkailuun liittyvässä tutkimuksessa pyrin selvittämään myyntikieltolaisten koostumusta; aineisto käsitti 3 602 juopottelijaa ja 1 101 välittäjää (Immonen 1955 a). Eräs katsaus kytkeytyi siihen, että Alko lopetti 1. 1. 1955 ostojen kirjaamisen päivätarkkuudella (Immonen 1955 b).

Ostajaintarkkailuun liittyi myös talous-spriin ja lakkojen väärinkäyttöä koskeva katsaus (Immonen 1953). Oulun alkoholioloja koskevasta katsauksesta (Immonen & Tuominen 1954) sekä Tuomisen Kainuuta koskevasta katsauksesta (1953) käy ilmi tilapäisen muuttoliikkeen vaikutus raittiustilanteeseen.

Ostajaintarkkailua koskevat tutkielmat vaikuttivat ilmeisesti osaltaan siihen, että ostajaintarkkailussa pyrittiin myyntikielto korvaamaan yksilöllisemmällä käsittelytavalla (Immonen 1951). Tätä suuntausta voimisti myös tutustuminen amerikkalaiseen alkoholitutkimukseen. Amerikkalaiset virikkeet valmistivat maaperää, paitsi muutokselle ostajaintarkkailussa, myös A-klinikkatoiminnalle (Immonen 1950 d).

Ostotapoja koskevia selvityksiä

Ostotapatutkimuksen aineisto käsitti tiedot 8 880 asiakkaan alkoholiostoista vuoden 1948

aikana (Immonen 1949 b, 1950 a, b ja c). Tulokset johtivat seuraavanlaisiin arviointeihin vuoden 1948 alkoholiosta: 593 000 henkilöä osti 1—23 litraa väkeviä ja viinejä, 230 000 osti 24 litraa tai enemmän. Maassa oli ainoastaan 10 000 henkilöä, jotka ostivat 72 litraa tai enemmän. Yli 24 litraa ostaneista oli naisia 53 000 ja miehiä 177 000. Tilastot eriteltiin myös ikä-, ammatti- ja kieliryhmittäin, mistä oli jossakin määrin hyötyä ostajaintarkkailulle.

Suurin hyöty tutkimuksesta oli kuitenkin Ruotsin ns. vuoden 1944 raittiuskomitealle. Komitea esitti mietinnössään tutkimuksen tuloksia sivukaupalla sekä ehdotti mm. tähän tutkimukseen viitaten Brattin säännöstelyjärjestelmästä luopumista Ruotsissa.

Ostotapoihin liittyi pari muutakin tekemääni tutkielmaa. Yksi näistä tarkasteli sosiaali-ekologisten karttojen ja diagrammien perusteella, miten etäisyys alkoholimyymälästä ja liikenneyhteydet vaikuttavat Alkon asiakastiheyteen ja alkoholin käyttötapoihin (Immonen 1952 a).

Eräs ostotapoja koskeva tarkastelu liittyi Paraisten myymälän perustamiseen (Immonen 1954 a).

Kuusen Väkijuomakysymys

Merkittävä aikaansaannos Alkon sosiaalisessa tutkimustoiminnassa 1950-luvun alussa oli Pekka Kuusen kirjoittama Väkijuomakysymys, yleisesitys alkoholikysymyksestä (Kuusi 1952). Kirja pohjautui valtaosaltaan tilastojen sekä alkoholitutkimusten analyysiin. Siitä tuli yliopistollinen kurssikirja sekä tiedonlähde Alkon toimihenkilöille ja huoltoviranomaisille. Kirja oli yleisesitys, ei tutkimus sanan varsinaisessa mielessä, mutta teoksen laadinnassa näkyi tutkijanote, tilastojen käsittely johti moniin — silloisissa oloissa — uusiin oivalluksiin. Teoksessa uskallettiin aloille, joissa tieteellinen tutkimus oli vasta alullaan, kuten esim. juoppouden etiologiaa koskevat luvut osoittavat. Tästä johtuu, että teos auttaa vielä nytkin alkoholikysymyksen ymmärtämisessä. Valitettavasti se kirjoitettiin pienen kansan kielellä, vastaavantasosta yleisesitystä ei alkoholikysymyksestä ollut missään muualla.

Uusi vaihe: Säätiö ja tutkimusosasto

Alkon sosiaaliseen tutkimustoimintaan tavaltaan liittyi Pekka Kuusen aloitteesta vuonna 1950 perustettu Väkijuomakysymyksen tutkimussäätiö, jonka toimesta alkoholitutkimus maassamme suuresti lisääntyi; tutkimuksien määrä moninkertaistui, aihepiiri laajeni ja tutkimusmenetelmät monipuolistuivat. Suurelta osalta tutkimussäätiön tukemat tutkimukset olivat ulkopuolisten suorittamia. Säätiö ryhtyi julkaisemaan omaa tutkimussarjaa, joka tuli suuresti rikastuttamaan alkoholitutkimusta. Säätiön rinnalle syntyi vuonna 1952 Alkoholipoliittinen tutkimusosasto. Alkon sosiaalinen tutkimustoiminta monipuolistui ja eriytyi siinä määrin, että vuoden 1952 jälkeisen ajan tutkimusta lienee parasta käsitellä erikseen.

Kirjallisuus

Alkoholikysymys taloudellisena, fysiologis-patologisena, eettisenä ja yhteiskunnallisena kysymyksenä ynnä väkijuomien käyttöä säännöstelevät järjestelmät. Jyväskylä 1938

Harvola, V.: Juopumustapaukset naisten keskuudessa sodan aikana ja sen jälkeen. Alkoholiliikkeen Aikakauskirja 11: 48—52, 1946

Harvola, V.: Naisten ja nuorison juopuneisuudesta sotien edellä ja nyt. Alkoholiliikkeen Aikakauskirja 12: 21—24, 1947

Immonen, Erkki J.: Kansanäänestys Suomen kieltolaista. Alkoholikysymys 13: 22—52, 63—78, 1945. Ks. myös Kansanäänestys kieltolaista. Alkoholipolitiikka 32: 74—78, 1967

Immonen, Erkki J.: Anniskeluravintoloissa viime aikoina todetuista yleisimmistä ja vakavimmista epäkohdista. Alkoholiliikkeen Aikakauskirja 12: 120—123, 1947

Immonen, Erkki J.: Väkijuomien anniskelu rukouslauantaisin. Alkoholiliikkeen Aikakauskirja 13: 6—9, 1948. 1948 a. Ks. myös Uusia näkökohtia rukouslauantaianniskelusta. Alkoholiliikkeen Aikakauskirja 16: 141—145, 1951

Immonen, Erkki J.: Tanssi ja anniskelu. Alkoholiliikkeen Aikakauskirja 13: 76—81, 1948. 1948 b

Immonen, Erkki J.: Eräitä havaintoja vv. 1935—1938 toimeenpantujen hinnankorotus-

ten vaikutuksista väkijuomien kulutukseen. Alkoholiliikkeen Aikakauskirja 13: 130—137, 1948. 1948 c. Ks. myös Karhu-viinan tilapäinen kauppaaanlaskeminen v. 1933. Alkoholiliikkeen Aikakauskirja 14: 98—103, 1949

Immonen, Erkki J.: Myyntikiellot ja juopumuspätykset. Alkoholiliikkeen Aikakauskirja 14: 8—12, 1949. 1949 a

Immonen, Erkki J.: Väkijuomaostojen jakautuminen v. 1948. Alkoholiliikkeen Aikakauskirja 14: 159—166, 1949. 1949 b

Immonen, Erkki J.: Suomen- ja ruotsinkielisten väkijuomaostot. Alkoholiliikkeen Aikakauskirja 15: 12—14, 1950. 1950 a

Immonen, Erkki J.: Eroavaisuuksia ammattiryhmien ostotavoissa. Alkoholiliikkeen Aikakauskirja 15: 68—72, 1950. 1950 b

Immonen, Erkki J.: Ostotavat eri ikäryhmien keskuudessa. Alkoholiliikkeen Aikakauskirja 15: 101—107, 1950. 1950 c

Immonen, Erkki J.: Amerikkalaisen juoppoklinikan toiminta. Alkoholiliikkeen Aikakauskirja 15: 172—174, 1950. 1950 d

Immonen, Erkki J.: Yksilöllisen käsittelyn työmenetelmistä. Alkoholiliikkeen Aikakauskirja 16: 16—22, 1951

Immonen, Erkki J.: Etäisyys väkijuomamyymälöistä ja liikenneyhteydet alkoholipoliittisina tekijöinä. Alkoholiliikkeen Aikakauskirja 17: 191—198, 1952. 1952 a

Immonen, Erkki J.: Väkevien viinien vapauttamisen vaikutuksista. Alkoholiliikkeen Aikakauskirja 17: 218—220, 1952. 1952 b

Immonen, Erkki J.: Talousspriin ja spriipitoisten lakkojen väärinkäyttö. Alkoholipoli-

tiikka 18: 129—130, 1953

Immonen, Erkki J.: Paraisten väkijuomamyymälä. Alkoholipoliittikka 19: 7—10, 1954. 1954 a

Immonen, Erkki J.: Ns. viinijuoppous Helsingissä. Alkoholipoliittikka 19: 199—200, 1954. 1954 b

Immonen, Erkki J.: Juopottelijat ja väkijuomien välittäjät vastakkain. Alkoholipoliittikka 20: 25—27, 1955. 1955 a

Immonen, Erkki J.: Ostosten kirjaamisen päivätarkkuus väkevien juomien ostotapoihin vaikuttavana tekijänä. Helsinki 1955 (moniste). 1955 b

Immonen, Erkki J. — Tuominen, Eero: Oulun väkijuomaolot. Alkoholipoliittikka 19: 183—187, 1954

Kuusi, Pekka: Havaintoja ostajaintarkkailujärjestelmän vaikutuksista väkijuomatilanteen kehitykseen vuonna 1946 I—II. Alkoholiliikkeen Aikakauskirja 12: 1—6, 33—42, 1947. 1947 a

Kuusi, Pekka: Väkijuomien kulutuksen arviointia. Alkoholiliikkeen Aikakauskirja 12: 89—100, 1947. 1947 b

Kuusi, Pekka: Suomen viinapulma gallup-tutkimuksen valossa. Helsinki 1948

Kuusi, Pekka: Väkijuomakysymys. Helsinki 1952

Tehtävämme. Alkoholiliikkeen Aikakauskirja 1: 1—3, 1936

Tuominen, Eero: Väkijuomaolot, työllisyystilanne ja tilapäinen muuttoliike Kainuussa vv. 1951—1953. Alkoholipoliittikka 18: 187—194, 1953.